مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

دکتۆر یاسین سەردەشتی، *"چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان"*، بەرگی یەکەم، ناشر؟. سلێمانی 2007، 292 لاپەڕە.

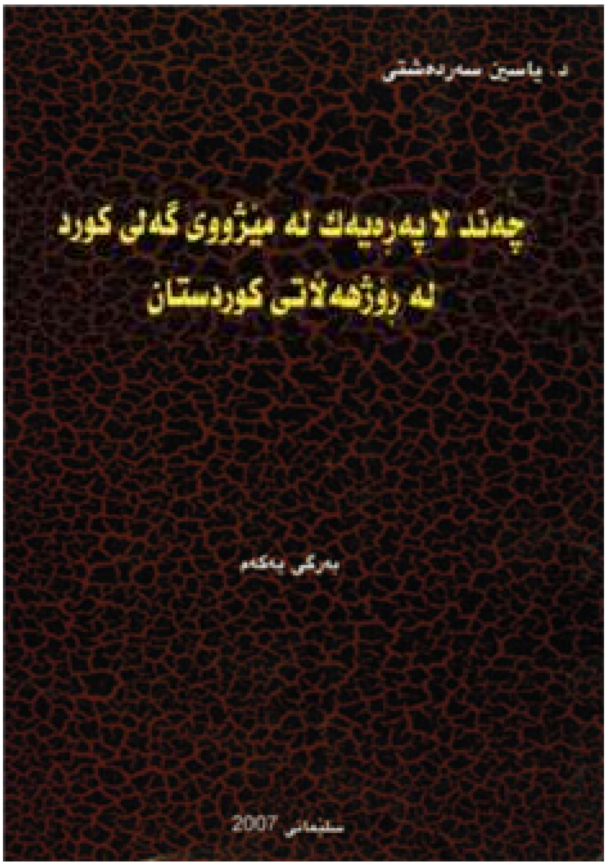

دوکتۆر هیمداد حوسەین لەم ساڵانەی دواییدا بۆتە ناوێکی ئاشنا بۆ لێکۆڵینەوە لە بزاڤی سیاسی و فەرهەنگی ڕۆژهەڵاتی کوردستان. من لە ئاڵقەی ژمارە 192 ی ئەم زنجیرە ووتارەدا باسی یەک لە کتێبەکانیم کرد و لەپەیوەندی بۆکاندا هەندێک بەشیم ڕاگواست.

ئەوەی ئێستا باسی دەکەم کتێبێکی دیکەی نووسەرە، کە ناوی بریتییە لە *"چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان"* و کۆمەڵەی 17 ووتاری سەربەخۆیە کە زوربەیان پێشتر لە چاپەمەنییە دەورەییەکانی باشووری کوردستاندا بڵاو بوونەتەوە.

بابەتی کتێبەکە چەند ڕاپەڕین و خەباتی گەلی کورد، هەروەها مێژوولکەی چەند ڕێکخراوە یا حزبی سیاسی و چەند چاپەمەنییەکی دەورەیی کوردی یا فارسین. دووخاڵ لەمەڕ کتێبەکە سەرنج ڕاکێشن، یەکیان ئەرێ یی و ئەویتر نەرێ یی:

خاڵی ئەرێ یی کتێبەکە ئەوەیە نووسەر چۆتە سۆراغی هەندێک بابەتی باس نەکراو یا کەمتر باس کراو و بەوە توانیویەتی ڕووناکی بخاتە سەر ئەو لایەنە لێڵانەی مێژووی کورد لەو بەشەی کوردستان؛ بۆ نموونە باسی ڕۆژنامەی *'نامەی کوردستان'* یا *'حزبی ئازادی کوردستان'* و *'کۆمەڵەی ڕزگاری کوردستان'* ی کردوون کە زانیاری لەسەریان کەمە و ئەوەش هەنگاوێکی گەلێک بەنرخە، واتە دووپات کردنەوە و جوونەوەی بابەتی ڕاگەیێنراوی پێسوو نییە و من خۆم زۆر شتی لێ فێربووم.

بەڵام خاڵی نەرێ یی کتێبەکە ئەوەیە بەداخەوە مورکی کەم دیققەتی پێوە دیارە و گەلێک هەڵەی تێدا کراوە کە بە پێداچوونەوەیەکی ساکاری کەس یا کەسانی پسپۆڕ دەکرا بەرگرییان لێبکرێت لەوانە، ناوی کەسایەتییەکانە، وەک فەرامیرزا لەجیاتی فەرهادمیرزا (ل. 49)، تەتەبایی لەجیاتی تەباتەبایی (54)، ئیرەج مەگبوعی (؟) و 'حەرەمی حەزرەتی ە' (؟) (66)؛ ئەسعەدئاغای دێبوکری لەجیاتی عەلی ئاغای ئەمیر ئەسعەد (75)؛ میزا مەنگوڕی لەجیاتی 'میرزا محەممەد ئەمین مەنگوڕی' (86)؛ *'عەشیرەتی شاسەیوان فارسن'* ، کە ئاشکرایە هەڵەیە، فارس نین و تورکی ئازەرین (98) یا ئەوەی کە 'ملک الشعرای بهار' شاعیری ئێرانی بە*'شاپەرست'* ناو بردووە لەکاتێکدا 'بەهار' دژکاری جیددی سیاسەتەکانی ڕەزاشابوو و لە سەردەمی ئەودا زیندانی کرا (هەمان لاپەڕە)؛ سیف القچاە لە جیاتی سیف القضاة (101)؛ *'تورکەکان .... دەیانەوێت خۆ لە خراپەکاری تورکەکان ڕزگار بکەن'* کە دووهەمیان دەبێ 'کوردەکان' بێت (119)؛ ڕەحمەت ئاغا لەجیاتی ڕەحمان ئاغا (233) و دەیان هەڵەی هاوچەشنی تر،بۆ نموونە ناوبردەکردنی سمایل ئاغای سمکۆ بە سمایل خان و عەلی بەگی شێرزاد بە عەلی خان و هێنانی هەندێک ناوی وەک 'حاجی خوسرەوی' کە ڕوونی نەکردۆتەوە کێیە، یا لە لیستەکردنی ناوی ئەو شوێنانەدا کە شیعەی کوردی تێدا نیشتەجێن، ناوی شوێنێکی گرنگی وەک بیجاڕی گەڕووسی نەهێناوە بەڵام لە شیعەی دەشتەتاڵی بانە دواوە (15) .... ئیتر باسی شێوازی ناساندنی سەرچاوەکان هەر نەکەین کە بە پێوانەی نووسینەکانی ئەمڕۆ نەک هەر لە ئەوروپا بەڵکوو لە ئێرانیش ناتەواوی زۆر جیددیان تێدایە.

بەڵام سەبارەت بە بۆکان بابەت لە کتێبەکەدا کەم نین گەرچی هەڵە وپەڵە داوێنی ئەوانیشی گرتووە:

1. *" خێڵی موکری .... لە تەمووزی 1918 دا لە نزیک سەقز پەیوەندیان بە کۆنسوولی ئینگلیز لە کرماشانەوە کرد ..."* (ل. 47)

2. *" عەشیرەتی مەنگوڕ لە ناوچەکانی سابڵاغ، خانە، سەردەشت و بۆکان نیشتەجێن"* (69) کە لەمەڕ بۆکان هەڵەیە.

3. *"دوای ئەو ڕووداوانە، ئەنجومەنی بەرزی ئێران [دەوڵەت یا پەرلەمان؟]، بە پەلە داوای عەلی بەگ نوێنەری حکوومەتیان لە شاری سابڵاغ کرد ..... هەر دوای گەڕانەوەی عەلی بەگ لە تاران کەوتە پەیوەندیکردن بە ئەو سەرۆک عەشیرەتە کوردانەی کە سەر بە حکوومەت بوون ودژایەتییان لەگەڵ مەنگوڕدا هەبوو وەک قەرەنی ئاغای مامەش و ئەسعەد ئاغای دێبوکری..."* (75). لێرەدا هەڵەیەکی زەق ڕوویداوە: ئەو عەلی بەگەی وا باسی کراوە لەڕاستیدا 'عەلی ئاغای عەلیار' ە کە

لەقەبی ئەمیر ئەسعەدی هەبوو وبۆماوەیەک حاکمی شاری سابڵاغ بوو. جا چۆن عەلی ئاغا لەگەڕانەوەی تاران چۆتە لای خۆی؟ ئەوە لەو کەم دیققەتییانەیە کە بە داخەوە لە زۆر شوێنی دیکەی کتێبەکەشدا بەرچاو دەکەوێت.

4. پەراوێزی لاپەڕە 101 لە ووتاری سەبارەت بە خێڵی جەلالی باس لە پێکهاتنی 'ڕێکخراوەیەکی بچووک' لە شاری مەهاباد دەکات کە "لە ساڵی 1927 بۆ پەیوەندیکردن لەگەڵ خۆیبوون و دەڵی 20 هەزار کەس ئەندامی بوون کە گرنگترینیان عەمەر خانی شکاک، سەیفولقوزات، حاجی بابەشێخ، عەلی ئاغای دێبوکری و کوێخا ڕەحیمی شێخی بورهان بوون"(101). هەواڵەکە بەگوێرەی بەڵگەنامەیەکی عیراقییە و هەروەها گوتوویەتی *"کەریم حیسامیش لە کتێبی قافڵەی شەهیدانی کوردستانی ئێراندا ناوی ڕێکخراوەکەی هێناوە و قازی محەممەد، شێخ ئەحمەدی سیلاوا، کاکەحەمەی بۆکان و مەلا سادقی قزڵجی و مەلا ئەحمەدی فەوزی بە ئەندام ناوبردوون"(هەمان لاپەڕە). دیارە لێرەشدا هەڵە ڕوویداوە و قازی کاکەحەمەی قزڵجی خەڵکی بۆکان بە دووکەسی جیاواز ناوبراوە، عەلی ئاغای دێبوکریش هەمان عەلی ئاغای عەلیار(ئەمیر ئەسعەد) ە.*

5. لاپەڕە 141: لە ووتاری لەمەڕ *'حزبی ئازادی کوردستان'* دا دوکتۆر *عەزیز زەندی (عەزیز ئاڵمانی)* بە سەرۆکی ڕێکخراوەکە ناساندووە و گوتوویەتی ناوبراو لە گوندی *قالوێ زەندان* لە دایک بووە و پاشان چۆتە مەهاباد. دیارە لە ناوچەی گەورکی نێوان بۆکان و مەهاباد و سەقز و سەردەشت دا 3 گوند بە ناوی 'قالوێ' وە هەن کە یەکیان قالوێ زەندانە و پێشتر سەر بەبۆکان بوو و من لە ساڵی 1342 دا بۆ کاری *'هەڵبژاردن'* ی پەرلەمان نێررامە ئەوێ. ئێستا وابزانم سەر بە شاری سەقز بێت. باش دەبوو ئەگەر زانیارییەکی لەو چەشنە سەبارەت بە شوێنی لەدایکبوونی سەرۆکی حزبەکە بدرایەت.

6. لە لاپەڕە 210 دا گێرانەوەیەک هەیە لە کەریم حیسامی سەبارەت بە هەڵسووڕانە سیاسییەکانی دوای هەرەسی کۆماری کوردستان کە تێیدا باسی بڵاوبوونەوەی ڕاگەیاندننامەیەکی دەستخەت لە لایەن 'مەلائەمجەد' ەوە کراوە. دیارە ئەو کەسە، نەمر مەلائەمجەدی قەلای ڕەسووڵەسیت (عوسمانی) یە لە سەر چۆمی مەجیدخانی نێوان میاندواو و بۆکان، کە گەلێکیش خەت خۆش و ئەندامی کۆمەڵەی ژێکاف و حزبی دیموکڕاتی کوردستان بوو و دەکرا لە پەراوێزدا ناساندنێکی کورتی ئەوتۆ بەڕێوە ببرایە.

7. لە لاپەڕە 210 ەوە هەتا 229 باسی ڕۆژنامەی 'ڕێگا' یە - ئەو ڕۆژنامەیەی وا تاقە یەک ژمارەی لێدەرچوو و ڕێزدار مامەغەنی بلووریان لە بیرەوەرییەکانیدا باسی لێوە کردووە. لەوێدا ناو لە نەمر حەسەنی قزڵجی و عەلی بەگی شێرزاد براوە. کێشەی ڕێکەوتی دەرچوونی ڕۆژنامەی ڕێگا دوای بڵاوبوونەوەی بیرەوەرییەکانی نەمر محەممەدی شاپەسەندی ئاڵوز بووەوە و باش وابوو نووسەر لەپەراوێزیشدا بوایە ئاماژەیەکی بە بۆچوونی ئەویش بکردایە.

8. لاپەڕە 230 تا 248 وتارێکی گرتۆتە بەر سەبارەت بە *'کۆمەڵەی ڕزگاری کوردستان'* کە ڕێزدار سەلاحوددینی موهتەدی، نەمر محەممەدی ئێلخانی زادە و چەند کەسیتر لە ساڵی 1963 دا بنیاتیان نا و ساڵێک زیاتر تەمەنی نەبوو. باسی حزب یا کۆمەڵەکە و چۆنیەتی دامەزران و ئامانجی پێکهاتنی بە کورتی کراوە و سووکە ئاماژەیەکیش بە ژیانی کاک سەلاح کراوە و گوتراوە نووسەر چەندجار چاوی

به کاک سەلاح کەوتووە بەڵام نووسیویەتی *'هیچ کات بە درێژی لێم نەبیستووە جەنابی دەربارەی ناکۆکییەکانی لەگەڵ ئەحمەد تەوفیق و هۆکاری دەرچوونەدەری لە حزبی دیموکڕاتی کوردستان و ڕاگەیاندنی کۆمەڵەشتێکی ئەوتۆی باس کردبێت'*. جا بۆچی لەو چەند دانیشتنەدا پرسیاری لێ نەکردووە، ڕوون نییە.